

SABINA BAKŠIĆ
(Sarajevo)

KLETVE I UPOZORENJA U VAKUFNAMAMA

Sažetak

U ovom se radu govori o kletvama i upozorenjima u vakufnamama. Analiza je pokazala da je ovdje riječ o odgođenim, transcendentnim govornim činovima jer je njihova realizacija uslovljena određenim postupcima, a pravi primatelj poruke jeste Bog, dok su oni na koje se oni odnose, potencijalni referenti koji bi mogli zloupotrijebiti vakuf i narušiti uslove vakufname, zapravo, meta tih govornih činova. Ilokucija kletvi i upozorenja u vakufnamama jeste zaštita uvakufljenog dobra, odnosno pošiljatelj obećava kaznu koju će izvršiti Bog prema svima onima koji nanesu štetu zadužbini. Može se reći i da svi ostali dijelovi vakufname gdje je prisutna sakralizacija kompletnog teksta stavljaju uvakufjeno dobro pod Božiju zaštitu.

Ključne riječi: vakuf, vakufnama, sanctio, upozorenja, kletve

UVOD

Institucija vakufa predstavlja jednu vrlo posebnu i značajnu tekovinu islama. Osnivanje vakufa nije bilo obavezno, ali se smatralo bogougodnim djelom, jer su kroz vakufe muslimani, u nastojanju da njihova dobra djela ne presahnu nakon njihove smrti, zavještali svoju imovinu ili njen dio, kako bi se od toga zbrinuli siromašni ili, općenito, darovala svoja okolina.

Vakufi su se osnivali određenim službenim dokumentima koji su se zvali vakufname ili vakfije. Riječ je o pravnim dokumentima kojima se, zapravo, vrši akt uvakufljenja. Većina tih dokumenata sadržavala je dijelove koji se u diplomatskoj obradi vakufnama nazivaju: *kratka invocacija, tugra ili pečat, ovjere, duža invocacija, ekspozicija, dispozicija,*

uslovi legalizacije, sankcije, datum i svjedočenje, a u nekima su postojali i *dodatak* ili *prilog*.¹ Ti dokumenti i danas imaju veliki značaj jer “pružaju vjernu sliku kako ekonomskog i komunalnog tako prosvjetnog i kulturnog stanja pojedinih gradskih naselja na koja se odnose”.²

Iako je vakufnama pravni dokument, svi su njeni dijelovi vrlo zanimljiva građa kako za stilističku tako i za pragmatičku analizu. Naime, ovdje se radi o jednom vrlo zanimljivom fenomenu o kojem je pisao Esad Duraković:

“U klasičnom periodu orijentalno-islamske kulture bilo je uobičajeno da se strukturalno dopunjavaju različiti žanrovi u jednom djelu; u znamenitim djelima te kulture uglavnom su među istim koricama, ili u istome dokumentu, sjajno saradivali različiti funkcionalni stilovi i žanrovi. Granica između književnosti u toj kulturi – odnosno njenog *adaba* kao univerzalnog oplemenjivanja – te naučnih djela i administracijskih dokumenata nije bila čvrsto postavljena.”³

Slična zapažanja navodi i Muhamed A. Mujić. On, naime, smatra da bi se vakufname morale razmatrati i kao svojevrsni literarni tekstovi jer “ne poznaju monotoniju i suhoparno izražavanje, nego svojim jednostavnim, ali snažnim formulacijama pojedinih rečenica zadržavaju pažnju čitaoca, kao da je riječ o djelu iz lijepo književnosti a ne o vakuf-nami.”⁴

U ovom radu razmatrat će se dio vakufname koji se naziva *sanctio* (sankcije). On sadržava upozorenja i kletve upućene potencijalnim oskrnaviteljima vakufa koji bi mogli zloupotrijebiti vakuf ili izmijeniti namjenu i uslove njegovog korištenja.

KLETVE KAO GOVORNI ČINOVI

U našem je jeziku razvidno zajedničko etimološko porijeklo riječi *kletva* i *zakletva* pa je, tim prije, lakše razumjeti definiciju *zakletve* (engl. *oath*) koju navodi Judith Fletcher. To je “obećanje koje se garantira pozivanjem na Višu silu i nuđenjem implicitne ili eksplicitne uslovne ‘samokletve’”⁵ ili, kako to definira Lidija Radulović: “Zakletva je takođe izvedena iz

¹ Hasan Kaleši, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština, 1972, 55.

² Muhamed A. Mujić, “Jezičke i sadržinske osobnosti vakuf-nama iz Mostara”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 25, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1975, 203.

³ Esad Duraković, “Gazi Husrev-begova vakufnama za medresu u Sarajevu”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 56, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 159.

⁴ Muhamed A. Mujić, “Jezičke i sadržinske osobnosti vakuf-nama iz Mostara”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 25, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1975, 205.

⁵ Judith Fletcher, *Performing Oaths in Classical Greek Drama*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 3.

glagola *kleti* i označava svesno stavljanje pod kletvu samog lica koje se zaklinje ukoliko ne govori istinu ili ne ispuni obećanje.”⁶ Zakletva je jedinstven govorni čin poput molitve i to je forma komunikacije sa Apolutom te je Judith Fletcher naziva i transcendentnim govornim činom.

I kletva može biti regulator ponašanja i djelovati preventivno na svijest ljudi, tvrdi Lidija Radulović, ona je “socijalni i kulturni fenomen u tradicijskoj kulturi koji na izvestan način zamenjuje zakone i sankcije institucija u modernim društvima, a često ima veću snagu od samih zakona tamo gde postoje” i, kao takva, prisutna je u svakodnevnom govoru kao rezultat konflikta ili nekog neriješenog problema u komunikaciji.⁷ Razmatrajući kletvu kao roditeljsku kletvu i nevidljivo nasilje, spomenuta autorica navodi da je ona kao verbalni kliše i dio svakodnevnog života, prije svega, pripisivana ženama te naglašava postojanje dva koncepta kletvi.

Tako je za prvi koncept karakteristična kletva koju izriče majka i ona ne posjeduje magijski učinak kao kletva iz drugog koncepta. No, i ona služi kao svojevrsan odgojni mehanizam za uspostavljanje reda, a najteža među njima jeste kletva majčinim mlijekom i otkrivanje grudi,⁸ a njenu na prvi pogled “monstruožnu” težinu ublažava tumačenje da i “đavo zna da majka ne misli ozbiljno”.⁹ Na tom je tragu i analiza kletvi u jevrejskoj kulturi Anne Wierzbicka. U toj se kulturi dobra i loša osjećanja izražavaju dobrim i lošim željama, a najteže je objasniti, tvrdi spomenuta autorica, kletve koje majke upućuju svojoj djeci. No, one, zapravo, imaju terapeutsko djelovanje i mogu se objasniti sljedećim semantičkim primitivima (autorica različite pojmove u različitim kulturama pokušava objasniti tzv. semantičkim primitivima, koji se sastoje od riječi koje posjeduje većina jezika poput *osjećati*, *misлити*, *dobro*, *loše*):

- X misli o osobi Y
- (X misli: osoba Y je uradila nešto loše)
- X osjeća nešto zbog toga
- X želi reći nešto zbog toga
- X kaže: Želim da se nešto loše dogodi Y¹⁰

⁶ Lidija Radulović, “Roditeljska kletva kao nevidljivo nasilje: diskurs antimaterinstva u tradicijskoj kulturi”, *Etnoantropološki problemi*, god. 2, svezak 2, Novi Sad, 2007, 137.

⁷ Ibid., 138.

⁸ Mirjana I. Detelić i Lidija D. Delić, “Modelativni potencijal kletve u usmenoj epici”, *Poznańskie Studia Slawistyczne*, NR 3, Adam Mickiewicz University Press, Poznan, 2012, 37.

⁹ Lidija Radulović, “Roditeljska kletva kao nevidljivo nasilje: diskurs antimaterinstva u tradicijskoj kulturi”, *Etnoantropološki problemi*, god. 2, svezak 2, Novi Sad, 2007, 143.

¹⁰ Anna Wierzbicka, *Cross-Cultural Pragmatics*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 2003, 123.

Stoga su zanimljive i kletve koje se, čini se, u samom procesu izricanja preokreću u dobre želje kao naprimjer: “Bog te ne ubio da te ne ubio.”¹¹ No, za razliku od dobrih želja, one se izriču/ “aktiviraju” samo u slučaju kada sagovornik učini nešto loše.

Za drugi koncept kletvi karakteristično je da one predstavljaju moćno magijsko sredstvo. Kletve se izriču “usled verovanja u magijsku moć reči da se uz pomoć natprirodnih sila, Boga, svetaca nanese zlo određenoj osobi”,¹² a to zlo može uključivati “sram, tjelesnu povredu, smrt, nesreću za članove obitelji i nespecificiranu zasluženu kaznu”.¹³ Kaya Doğan daje detaljan popis stvari na koje se kletve u turskom jeziku mogu odnositi: 1. prije svega na ljude, tačnije na njihovo tijelo i bolesti, na njihove bližnje, imovinu, život, bračno stanje, nesreće, smrt, onaj svijet i vjeru, njihovo ime, tradiciju; 2. mogu se odnositi na gradove; 3. objekte; 4. životinje; 5. prirodu; 6. tuđinu.¹⁴

Kletve se mogu klasificirati na više načina. Kofi Agyekum, analizirajući kletve u jednom afričkom jeziku (akan), navodi manje i veće kletve, kao i prikladne i zlobne kletve.¹⁵ Tome se može dodati i podjela kletvi na one koje predstavljaju reaktivan govorni čin kao odgovor na određeni čin sagovornika i one koje se mogu nazvati anticipiranim kletvama koje se odnose na mogući, ali još uvijek nerealizirani akt sagovornika/ recipijenta. To su govorni činovi koji nisu dovršeni u trenutku svoje realizacije pa se mogu nazvati i “odgođenim govornim činovima”.¹⁶ Kletva koju kao primjer navodi spomenuti autor: “If anyone opens and steals the money in this box, may the deity Kyinaman kill him” (‘Ako neko otvori i ukrade novac iz ove kutije, neka ga božanstvo Kyinaman ubije’) ostaje otvorena i općenita i može se, ali i ne mora realizirati.¹⁷ Takve su i kletve koje Ljiljana Subotić razmatra u “starim srpskim zapisima i natpisima”. Radi se, naime, o kletvenim zapisima zabilježenim na marginama starih rukopisnih i štampanih crkvenih knjiga čija je svrha spriječiti njihovu krađu i iznošenje. One imaju profilaktičko djelovanje i funkcija im

¹¹ Lidija Radulović, “Roditeljska kletva kao nevidljivo nasilje: diskurs antimate-
rinstva u tradicijskoj kulturi”, *Etnoantropološk problemi*, god. 2, svezak 2, Novi
Sad, 2007, 143.

¹² Ibid., 137.

¹³ Alex Luc, “Interpreting the Curses in the Psalms”, *Journal of the Evangelical Theo-
logical Society*, 42:3, 1999, 397.

¹⁴ Kaya Doğan, “Dualar ve Beddualar”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/doğan_](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/doğan_kaya_dualar_ve_beddualar.pdf)
[kaya_dualar_ve_beddualar.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/doğan_kaya_dualar_ve_beddualar.pdf), 16.

¹⁵ Kofi Agyekum, “The Pragmatics of Duabc ‘Grievence Imprecation’ Taboo Among
the Akan”, *Pragmatics*, 9:3, International Pragmatic Association, 369.

¹⁶ Ibid., 363.

¹⁷ Ibid., 363.

je da zašтите “od činjenja zla sprečavanjem da se zlo učini”.¹⁸ U takvoj vrsti kletvi referenti su samo pretpostavljeni, mogući budući počinitelji. Zanimljivo je da u vakufnami Mustafe-paše Babića, kojom on zavješta knjige medresi u Visokom nema kletvi i upozorenja, već samo zabrana da se prodaju i iznose:

“Razlog pisanja ove knjige dobrih djela je sljedeći: Sejjid Mustafa-paša, sin rahmetli Sejjida Omera Tahir-bega, miralaja Bosne, nastanjen u Sarajevu, među svijetom poznat kao zapovjednik rezervnog sastava konjice pobjedonosne vojske Bosne i Klisa (mir-i liva suvari redife asakir mensure-i Bosna ve Klis) izdvojio je ove dragocjene knjige iz svoga vlasništva i najboljeg imetka i, želeći postići zadovoljstvo svoga Gospodara, uvakufio ih za medresu u kasabi Visoko, na šerijatom ispravan način i kao iskreno zavještanje, određivši da se ne mogu naslijediti, prodati niti u zalog dati ni na bilo koji drugi način nečijim vlasništvom postati, te da iz ove medrese ne smiju ni koraka ni pedlja biti iznešene i da se o njima brine muderis spomenute medrese. Vakif moli sve one koji budu čitali i proučavali njegove knjige da ga se u svojim dovama sjetete.”¹⁹

KLETVE I UPOZORENJA U VAKUFNAMAMA

Kako je već rečeno, kletve predstavljaju zazivanje Boga (u nekim društvima natprirodnih sila) radi odbrane i izvršenja određenih formi pravde. Međutim, tu susrećemo određeni paradoks jer je, u jednom smislu, kletva nespojiva s religijskim učenjima koja zahtijevaju pažnju i brigu za sagovornika, što se, recimo, ogleda u dobrim željama. Kletve se mogu definirati kao “loše želje”, na što ukazuje i turska riječ *beddua*, koja se sastoji od perzijske riječi *bed*, što znači *loš*, i arapske riječi *dua*, što znači *molitva*. Sagovorniku se želi nešto loše: bolest, nesreća, pa čak i smrt. Zapravo, jedina razlika između loše želje i kletve (tur. *beddua*) jeste to što se u ovoj drugoj ispunjenje takve želje traži i moli od Boga.

Stoga su kletve u vakufnamama koje su zastupljene u njihovom dijelu koji se naziva *sanctio* (sankcije) drugačije od onih koje susrećemo u svakodnevnom govoru i iako se i jedne i druge pozivaju na Apolut, u ovim je prvim prisutna bogobožnost i priziva se “samo” Božija kazna kao najviša kazna, bez njenog doslovnog preciziranja. Može

¹⁸ Ljiljana Subotić, “Kletveni zapisi u starim srpskim zapisima i natpisima Ljub. Stojanovića”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, vol. 50, br. 1–2, 2007, 891.

¹⁹ Osman Lavić, “Mustafa-paša Babić i njegova rukopisna ostavština”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 34, Sarajevo, 2013, 68.

se ustvrditi da su iz istog razloga te kletve najčešće predstavljene kroz citate iz Kur'ana. Zanimljivo je da se za kletve u Bibliji navodi kako one Božije neprijatelje predstavljaju u “moralnim”, a ne u “personalnim” terminima.²⁰

Kletve u vakufnamama nužne su kao zaštita zadužbine koja se predaje ljudima i budućem vremenu. Ta se zaštita prepušta Bogu i ona, zapravo, prosijava kroz cijeli tekst vakufname, jer “na jednoj strani, vrlo opširnom i pažljivo izloženom uvodnom zahvalom Allahu i Njegovu Poslaniku, realizirana je svojevrsna sakralizacija cijeloga dokumenta koji se naoko čini profanim”. A “na drugoj strani, i u isti mah, ‘pročelna eksplikacija’ stilski i žanrovski podržava tekst *Kur'ana*, čime se sakralizacija cijelog dokumenta dodatno ovjerava...”²¹ Može se reći da je takva zaštita ponekad smatrana dovoljnom jer su postojale i vakufname koje nisu sadržavale kletve.

Iz navedenih razloga, *sanctio* u Gazi Husrev-begovoj vakufnami za medresu u Sarajevu obiluje navodima iz Kur'ana, kojima prethodi sljedeća zabrana:

“Najzad, više nije dopušteno mijenjati ovaj vakuf, zamijeniti ga, okrnjiti ga i kvariti ga na način koji je u suprotnosti sa sadržajem ovoga dokumenta, bilo kako i bilo kakvim povodom. Nije dopušteno onome koji vjeruje u Allaha, Njegova Poslanika i u Sudnji dan – bio on mutevelliya vjerolomni ili sultan moćni, valija neodgovorni ili kadija podmitljivi – da se s njime nadmeće te da mu štetu nanosi, da ga uništi, onesposobi, da njegove odredbe promijeni, ili da ga preinači.”²²

Potom slijedi upozorenje, mada to neki autori nazivaju prijetnjom. No, kako je prijetnja govorni čin kojim se sagovorniku obećavaju sankcije koje sam govornik može izvršiti, očito je da je ovdje riječ o upozorenju, jer sankcije ne izvršava govornik, već neko drugi, u ovom slučaju sam Bog:

“Ako bi neko počinio tako nešto, ili bi neispravnim tumačenjem došao u sukob s nekom njegovom odredbom, ako bi štogod izmijenio u pravilima krivim tumačenjem ili lošim rukovođenjem, taj će haram počiniti i grijeh će zaraditi.”²³

Vertikalna koja je prisutna u svim osmanskim dokumentima i ovdje je potpuno razvidna. Visoki državni službenici i moćnici nisu

²⁰ David H. Wenkel, “Imprecatory Speech-Acts in the Book of Acts”, *The Asbury Journal*, 63/2, Asbury Theological Seminary, 2008, 90.

²¹ Esad Duraković, “Gazi Husrev-begova vakufnama za medresu u Sarajevu”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 56, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 160.

²² Ibid., 174.

²³ Ibid., 174.

izuzeti iz upozorenja i kao i svi drugi ljudi mogu poprimiti atribute poput *vjerolomni, neodgovorni, podmitljivi*. U vakufnami Gazi Husrev-bega spominje se i *nasilan sultan, neozbiljan valija, mutevelija koji hoće da prevari*.²⁴

Sanctio u jednoj vakufnami sultana Sulejmana Zakonodavca mnogo je duži i u prijevodu sa osmanskog na turski jezik Ibrahima Ateša glasi:

“Her kim vakfin şart ve kurallarının bozulmasına yönelirse, şer-i şeriften (İslam hukukundan, adaletten), çıkmış ve haddini aşmıştır. Hazret-i Allah’a inanıp, ilahi kitapların indirilmesi ve Peygamberler gönderilmesini muhakkak bilip, kıyamet günündeki sual, cevap, sırat, mizan, haşir ve hisap ile İslam dinindeki iman edilmesi gereken diğer hususlara iman eden dindar ve şuurlu müslüman olan bir kimse, sözü geçen vakıfların sıhhat ve lüzumunu muhakkak bilip, kaydedilmiş ve lüzumuna hükm edilmiş olduğunu tasdik ederek, yasal şart ve kayıtlarının değiştirilmesine yeltenmesin Riayet olunan usul ve kaidelerini bozmak suretiyle hainlik ve tecavüz eylesin. Her kim ki bilumum mezkur vakıflara bizzat zarar vermeye niyet eder veya Allah’tan çekinmeyip zarar kaseden bir kimseye yardım eder veya destek olursa ve vakıflarda bazı hususların noksanlaştırılmasına ve bozulmasına bizzat veya dolayısıyla sebep olursa, muhakkak ki ahirete Allah’ın gazabıyla döner, onun varacağı yer de Cehennemdir. Bu gibilerin, bütün amelleri hükümsüz bırakılarak daimi azap içinde sürünecekleri yer mahrumiyet vadisidir. Bunlar, (Dunya hayatında iyi iş yaptıklarını sanarak iş ve amelleri dalalet giden ve işlerinde zarara uğrayanlardan oldu) anlamındaki ayet-i kerimenin buyruğuna uygun olarak, dünyada zalimler grubundan sayılınsınlar; ahirette de azap ve ikaba duçar olanlarla haşrolup, amelleri yok ve hükümsüz olsun. Her halleri mazbut olmayıp, kusurlu olarak Rahman olan Allah’ın rahmetinden uzak olsun ve bağışından kovulup, mahrumiyet vadisinde peşi peşine gelen ikablar ve rüsvaylık yollarında münaveben azaplarla azap olsunlar...”²⁵

Prijevod: “Svako ko krene narušiti uslove i pravila vakufa, napustio je islamsko pravo i prekoračio granicu. Onaj ko je vjernik i razuman musliman koji vjeruje u Allaha, dž.š., i da je On spustio Božje knjige i poslao Poslanike, koji vjeruje u pitanje, odgovor, Sirat-ćupriju i vagu na Sudnjem danu, kao i u sve drugo u šta musliman treba da vjeruje, shvativši vjerodostojnost i nužnost spomenutog vakufa i potvrdivši da je on zabilježen i da je odlučeno o potrebi njegovog osnivanja, neka se

²⁴ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (15. i 16. vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, 1985, 67.

²⁵ İbrahim Ateş, “Vakfiyelerde Duâ ve Bedduâlar”, *Vakıflar Dergisi*, 17, Ankara, 1983, 34.

ne usuđuje mijenjati zakonite uslove i ono što je ubilježeno, neka ne naruši i ne iznevjeri usaglašene uslove i pravila. Ako bilo ko, općenito, namjeri lično učiniti štetu spomenutim vakufima ili bude pomogao i podržao onoga ko se ne boji Allaha i namjerava učiniti štetu i ako bude prouzrokovao lično ili posredno nedostatke ili narušavanja određenih stavki u vakufu, sigurno će na onom svijetu navući na sebe Allahov gnjev i mjesto na koje će dospjeti bit će Džehennem. Mjesto gdje će takvi tavoriti u vječnoj patnji jeste dolina bijede, a sva njihova dobra djela bit će poništena. Oni neka se smatraju nasilnicima na ovom svijetu, što je u skladu s naredbama časnih ajeta (*Postali su od onih čija su djela pogrešna i koji u svojim poslovima trpe štetu misleći da su na ovom svijetu uradili dobar posao*); neka na onom svijetu budu sa onima koji su podvrgnuti mukama i neka se njihova djela ponište. Neka sve njihovo bude zaboravljeno, neka, kao grešni, ostanu daleko od milosti Allaha, koji je milostiv i neka budu protjerani od Njegovog oprosta i neka se pate u mukama što se smjenjuju na putevima srama i u dolini bijede...

U navedenom se primjeru nalaze upozorenja i kletve za one koji se usude zloupotrijebiti vakuf, odnosno za sve one koji izmijene bilo koji dio vakufname. Kao što je već rečeno, radi se o upozorenjima, a ne o prijetnjama, jer je izvršilac sankcije Allah, a ne govornik, odnosno pošiljatelj. Što se, pak, kletvi tiče, radi se o anticipiranim, odgođenim kletvama, jer će se realizirati samo pod određenim uslovima. Dio upozorenja i kletve koji se odnosi na uslove pod kojima će se oni ostvariti realiziran je pogodbenom rečenicom, odnosno kondicionalom: “Her kim ki bilumum mezkur vakıflara bizzatarar vermeye niyet eder veya Allah’tan çekinmeyip zarar kasdeden bir kimseye yardım eder veya destek olursa ve vakıflarda bazı hususların noksanlaşmamasına ve bozulmamasına bizzat veya dolayısıyla sebepl olursa...” (‘Ako bilo ko, općenito, namjeri lično učiniti štetu spomenutim vakufima ili bude pomogao i podržao onoga ko se ne boji Allaha i namjerava učiniti štetu i ako bude prouzrokovao lično ili posredno nedostatke ili narušavanja određenih stavki u vakufu...’). Kako se radi o referentima koji su samo pretpostavljeni, mogući budući počinioci referentne radnje, oni su ovdje uvedeni kao neodređena zamjenica *her kim* (‘svako’) sa odnosnom zamjenicom *ki* (‘ko, koji’). Sama kletva realizirana je imperativom za treće lice: “ahirette de azap ve ikaba düçar olanlarla haşrolup, amelleri yok ve hükümsüz olsun” (‘neka na onom svijetu budu sa onima koji su podvrgnuti mukama i neka se njihova djela ponište’).

Kletve su u vakufnamama uvijek anticipirane i odgođene, a počinitelji, odnosno prekršitelji su neodređeni, jer su samo pretpostavljeni. To pokazuju i sljedeći primjeri koje navodi Ekrem Tak:

Primjer 1

“Her kim vakfi bozmaya cüret eder ise onun hasmı Allah, nasibi ateş, malı kefen, meskeni cehennem, cümle melekler, dürüst kişilerin laneti onun üzerine olsun.”

Prijevod: “Kogod da se usudi oskvrnuti vakuf, njegov će neprijatelj biti Allah, njegova sudbina vatra, imetak ćefin, mjesto prebivališta Džehennem, neka je na njemu prokletstvo svih meleka i čestitih ljudi.”

Primjer 2

“Kim ki bu vakfi tebdile, tahrife çalışırsa Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun; ne orucunu, ne namazını, ne adaletini, ne sadakasını, ne cihadını ve ne de ağzından çıkan hiçbir harfini Allah kabul etmesin. Allah gazabı ve laneti üzerine olsun. Cehennem kendisine mekan olsun.”

Prijevod: “Ako neko pokuša promijeniti ili uništiti vakuf, neka na njemu bude prokletstvo Allaha, meleka i ljudi; neka mu Allah ne primi ni njegov post, ni njegov namaz, ni njegovu pravdu, ni sadaku, ni džihad, niti jedan glas koji mu izađe iz usta. Neka na njemu bude kazna i prokletstvo Božije. Neka mu prebivalište bude Džehennem.”

Primjer 3

“Bu vakfiyeyi dinledikten sonra değıştirenlerin günahı boyunlarına olsun.”²⁶

Prijevod: “Neka je grijeh na one koji izmijene vakufnamu nakon što su čuli kako ona glasi.”

U primjeru 1 nakon zavisne rečenice koja sadrži kondicional slijedi glavna rečenica koja sadrži upozorenje i kletvu. U primjerima 2 i 3 nakon zavisne rečenice sa kondicionalom slijedi kletva, odnosno kletve.

Kao što svi spomenuti primjeri pokazuju, upozorenja i kletve odnose se na vjernike, njima se i obraćaju s obzirom na to da se u većini *sanctia* kao potencijalni počinioci referentne radnje navode oni koji vjeruju u Allaha, Njegovog Poslanika, Njegove knjige i meleke, kao i oni koji vjeruju u Sudnji dan. Vjernici predstavljaju cilj kletve, a njeno se ostvarenje traži od Boga. Upozorenja sadržavaju kazne koje sprovodi Bog i najčešće se spominje Džehennem kao zadnje boravište i odbacivanje svih dobrih djela koje potencijalni prekršitelj kao vjernik može uraditi na ovom svijetu. Vrlo su često i upozorenja i kletve u

²⁶ Ekrem Tak, *Diplomatik Bilimi Bakımından 16–17. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*, doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, <http://www.osmanlicaceviri.com>.

vakufnamama iskazane citatima iz Kur'ana. To upozorenja promeće u prijetnje jer je Bog istovremeno i izvršitelj sankcija. Citati iz Kur'ana poput: "Eto, Allahovo prokletstvo je na onima što čine nasilje",²⁷ s jedne strane "podižu" zaštitu vakufname na maksimalnu razinu, a s druge strane pružaju sigurnost pa i olakšanje pošiljatelju da ne mora izricati svakodnevnne kletve koje mogu biti u opreci s vjerom i time i njega samoga uvući u grijeh.

Kletve se mogu razlikovati od vakufname do vakufname, a prema tvrdnji Ekrema Taka najčešća kletva koja se u njima susreće jeste kletva koja se nalazi u Kur'anu:

"Takvi će se nagraditi prokletstvom Allahovim, te prokletstvom meleka i svih ljudi."²⁸

To iznova pokazuje da je najveća kazna kojom se može prijetiti vjerniku prokletstvo Allaha, Njegovih meleka, ali i prokletstvo svih ljudi. Takva kazna za vjernika, zapravo, obuhvata i nadržta sve druge "zemaljske kazne".

ZAKLJUČAK

Predmet ovoga rada bile su kletve i upozorenja u vakufnamama. Zastupljeni su u dijelu koji se naziva *sanctio* i upućuju se potencijalnim prekršiteljima pravila navedenih u vakufnami. Riječ je o uslovnim, odgođenim kletvama koje se i ne moraju realizirati, a čije samo postojanje i mogućnost "aktiviranja" treba da zaplaši i zaustavi moguće oskrnavitelje. Često su potkrijepljene citatima iz Kur'ana. Sakralizacija je, u stvari, prisutna u cijelom tekstu vakufname gdje "sakralno, estetsko i dobrotvorno počivaju na jednome mjestu, u neraskidivom tkanju i u jedinstvenoj svrsi".²⁹ Samom invokacijom vakufname se "na najbolji način priprema status vakifa-darodavca, kao i njegova vakufa-dara. Gradacija je jasna i nepromjenljiva: stilski zasićena zahvala najprije pripada Allahu, te Njegovu Poslaniku, zatim se ističe vrlina vakifa i dragocjenost njegova djela koje on čini isključivo radi optimalnog približavanja Božijem zadovoljstvu."³⁰ Tako sakralizacija cijelog teksta vakufname, kao i njen dio koji se naziva *sanctio* predstavljaju najvišu zaštitu vakufname, odnosno uvakufljenog dobra koje se predaje

²⁷ Kur'an, 11:18, u prijevodu Esada Durakovića, Svjetlost, Sarajevo, 2004, 223.

²⁸ Kur'an 3:87, 61.

²⁹ Esad Duraković, "Gazi Husrev-begova vakufnama za medresu u Sarajevu", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 56. Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 160.

³⁰ *Ibid.*, 160.

ljudima i vremenu “sve dotle dok Allah ne ostane jedini gospodar na zemlji i svega što je na njoj, on je najbolji nasljednik”.³¹

Kletve i upozorenja na neki način zamjenjuju zakone i sankcije institucija i ujedno predstavljaju regulator ponašanja i preventivno djeluju na svijest ljudi koji vjeruju u njihovu veliku moć. One se upućuju vjernicima pa je zato i kazna kojom im se prijete Božija kazna, a kako komuniciraju s Bogom, one predstavljaju transcendentalne govorne činove. Kletve i upozorenja u vakufnamama na osmanskome jeziku najčešće se realiziraju pogodbenim rečenicama koje u zavisnoj rečenici navode uslove u kojima će se oni “aktivirati”, dok je u glavnoj rečenici imperativ.³² Kletve kao govorni činovi jesu zapravo “loše želje” koje se ostvaruju istim jezičkim sredstvima kao i dobre želje (najčešće imperativom za treće lice), samo se u ovom slučaju recipijentu želi nešto loše. Ali tu lošu želju može realizirati samo Bog, koji i jeste pravi primatelj poruke, a onaj kome se kletva upućuje predstavlja njenu metu. Upozorenja se od prijetnji, kao komisiva kojima se govornik obavezuje na neku radnju protiv sagovornika, razlikuju po tome što je izvršilac sankcija neko drugi, a ne sam govornik/pošiljalac. Kletve i upozorenja u vakufnamama imaju istu ilokuciju—zaštititi uvakufnjeno dobro od zloupotrebe i krađe. Njihova perlokucija, odnosno učinak koji su ostvarile kod recipijenata više ne spada u jezičku analizu. Ali činjenica da je samo u Sarajevu od sarajevskih vakufa “oduzeta gradska površina u iznosu od zastrašujućih 204.000 metara kvadratnih zemljišta”³³ dovoljno govori o nepodudarnosti prvobitne ilokucije i perlokucije analiziranih govornih činova. Isto tako, i mogući učinci “aktiviranih” kletvi i upozorenja izlaze iz okvira ovog rada.

CURSES AND WARNINGS IN WAQFIYYAS

Summary

This paper deals with warnings and curses present in waqfiyyas/waqfnamahs. The analysis has shown that these warnings and curses are delayed, transcendental speech acts because their realization

³¹ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (15. i 16. vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, 1985, 79.

³² Poznato je da su vakufname u početku pisane na arapskom a kasnije na osmanskome jeziku. Svrha ovoga rada bila je analizirati kletve i upozorenja kao govorne činove koji su zastupljeni u vakufnamama. Svi primjeri koji se odnose na vakufname na osmanskome jeziku dati su u njihovom prijevodu na turski jezik radi ujednačenosti i lakšeg praćenja.

³³ Majo Dizdar, *Sarajevski vakifi i njihovi vakufi*, Sarajevo, 2010, 32.

is conditioned by certain procedures, while the real addressee is God and the imprecatee as a potential perpetrator who could alter any of the waqfiya's conditions is the target of the curse. The illocutionary act of curses and warnings in waqfnamahs is protection of the property of waqfs, and in this way the speaker promises punishment from God to anyone who causes any damage to the endowment. It could be said that all other parts of the waqfiyya, which are stylistically sacralised, also place the waqf under God's protection.

Key words: waqf, waqfiyya/waqfnamah, sanctio, warnings, curses, imprecations